

MAPY MIAST MAZOWSZA

Niedawno ukazała się interesująca publikacja Agnieszki i Henryka Bartoszewiczów „Kartografia miast Mazowsza i ziemi dobrzyńskiej do końca XIX wieku”. Łączy ona w sobie kilka zagadnień, które mogą zaciekawić nie tylko historyków regionalistów, ale także geografów, kartografów i geodetów. Książka nie obejmuje Warszawy, która ze względu na swoją specyfikę wymaga odrębnego opracowania.

JAROSŁAW ŁUCZYŃSKI

Publikacja, którą można określić jako studium źródłoznawcze, została poświęcona ciekawym, lecz mało dostrzeganym źródłom, jakimi są kartografia miejskie. Powszechnie wiadomo, że w badaniach historycznych, szczególnie o charakterze regionalnym, największą popularnością cieszą się źródła pisane, natomiast źródła ikonograficzne, w tym kartograficzne pozostają w cieniu zainteresowań badaczy. Tym bardziej „Kartografia miast Mazowsza i ziemi dobrzyńskiej” zasługuje na uwagę.

W książce autorzy wykorzystali bogate zbiory kartograficzne Archiwum Głównego Akt Dawnych, a także innych archiwów państwowych w Polsce (Warszawy, Płocka, Lublina, Siedlec, Łomży, Bydgoszczy, Łodzi, Torunia i Włocławka) oraz bogate zagraniczne zbiory archiwalne i biblioteczne. Omawiana publikacja ma charakter pionierski. Jeśli weźmiemy pod uwagę pozostałe regiony historyczno-geograficzne Polski, do tej pory ukazywały się jedynie drobne opracowania o charakterze pryncypialnym lub katalogi towarzyszące niewielkim wystawom.

Podstawą opracowania książki były wielkoskalowe mapy oraz plany miast, ich fragmentów i okolic. Autorzy ustalili ściśle kryterium doboru materiału źródłowego. Otóż dane miasto zostało włączone do publikacji pod warunkiem, że zachowała się co najmniej jedna wydana do końca XIX w. mapa wielkoskalowa, obejmująca swoim zasięgiem cały kompleks urbanistyczny, oraz

mapa jego okolic. Zasięg chronologiczny ustalono od XVII w. do roku 1914.

Bardzo interesujący jest układ omawianego opracowania. W części ogólnej autorzy zamieścili wstęp oraz rozdziały poświęcone podziałom administracyjnym, dziejom miast, pomiarom miast oraz mapom wielkoskalowym omawianego obszaru do końca XIX wieku. Na część szczegółową składają się obszerne opisy i analizy źródłoznawcze 49 miast mazowieckich i dobrzyńskich oraz reprodukcje najlepiej zachowanych map i planów ujęte w formie katalogowej (po jednej dla każdego z miast). Ponadto publikację wzbogacono o szczegółową bibliografię oraz indeks autorów map i planów.

Autorzy sprawnie wprowadzili czytelnika w zawiłości geografii historycznej i podjęli próbę odtworzenia podziałów administracyjnych Mazowsza i ziemi dobrzyńskiej niemalże od zarania państwowości polskiej aż po wybuch pierwszej wojny światowej. Wydawać by się mogło, że podziały administracyjne, szczególnie Mazowsza, są trudne do ogarnięcia przez osoby niebędące specjalistami w tej dziedzinie, lecz jasność wyводу sprawiła, że czytelnik nie ma z tym problemów. Brakuje tylko poglądowych map unaoczniających proces zmian zachodzących w przebiegu granic administracyjnych.

Mimo że tytuł wskazuje na typowo kartograficzny charakter pracy, to znajduje się w niej wiele interesujących informacji z historii gospodarczej. Zagadnieniu temu poświęcono rozdział dotyczący dziejów miast mazowieckich i dobrzyńskich, począwszy od pierwszych ośrodków grodowych aż po koniec XIX wieku.

Agnieszka Bartoszewicz Henryk Bartoszewicz

Kartografia miast Mazowsza i ziemi dobrzyńskiej do końca XIX wieku

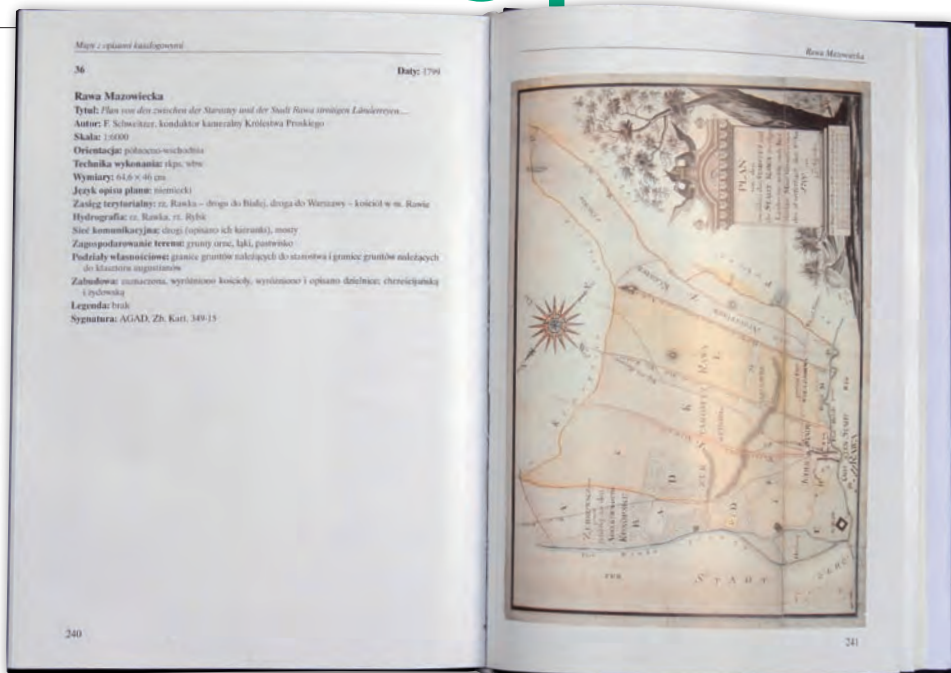

Jednak autorzy skupili się na okresie od XVIII do XIX wieku, kiedy to powstało najwięcej planów i map obrazujących omawiane miasta.

Tematyce stricte kartograficznej poświęcono dwa ostatnie rozdziały: „Pomiary miast mazowieckich i dobrzyńskich, plany regulacyjne i lokacyjne oraz założenia urbanistyczne” oraz „Mapy wielkoskalowe miast mazowieckich i dobrzyńskich”. W pierwszym z nich autorzy omówili następujące zagadnienia: pomiary związane z lokacjami miast, dzieła autorów zagranicznych (głównie Franza Hogenberga i Eryka Dahlbergha), pierwsze pomiary gruntów z połowy XVII wieku, projekty urbanistyczne przyszłych fundacji magnackich z przełomu XVII i XVIII wieku, rozwój kartografii miejskiej w okresie stanisławowskim, pomiary służb zaborczych (głównie zaboru pruskiego oraz w pierwszej połowie XIX wieku w zaborze rosyjskim), wpływ rozwoju sieci kolejowej na rozwój urbanizacji, tym samym na kartografię, prace regulacyjne w miastach od lat 70. XIX wieku.

ostatni rozdział poświęcony został charakterystyce map i planów opracowanych od drugiej połowy XVIII do końca XIX wieku. Przytoczono tu najbardziej typowe opracowania poszczególnych miast, zwracając uwagę na technikę wykonania i skalę. Spośród omówionych tu miast najpełniejszy zbiór kartograficzny posiada Płock.

W opisie każdego z miast można doszukać się następującego schematu: dzieje ośrodka z uwzględnieniem kwestii ustrojowych i gospodarczych, przynależność

MAPA W MUZEUM W DOBRZYCY

Muzeum w odrestaurowanym Zespole Pałacowo-Parkowym w Dobrzycy (Wielkopolska) otrzymało ostatnio unikatową mapę Polski z czasów rozbiorów. Pochodzi ona z 1793 r., jest to miedzioryt kolorowany akwarelą, wykonany przez Daniela Fridricha Sotzmanna w Berlinie. Ma 119 cm długości i 97 cm szerokości. Składa się z 32 sekcji naklejonych na płótno. Mapa Sotzmanna jest bardzo szczegółowa, zaznaczono na niej nawet Dobrzycę. Jej stan techniczny jest bardzo dobry – poinformował dyrektor dobrzyckiego Zespołu Pałacowo-Parkowego Wojciech Dąbrowski. Właścicielem dobrzyckich obiektów jest samorząd województwa wielkopolskiego. Mapa jest jednym z nabytków zakupionych ostatnio w ramach programu operacyjnego Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Dziedzictwo kulturowe”.

ŹRÓDŁO: ONET.PL

administracyjna w XIX wieku oraz szczegółowe omówienie zachowanych źródeł kartograficznych (okres i okoliczności powstania mapy lub planu, skala, treść, autor, zachowane egzemplarze, sygnatury w przypadku obiektu znajdującego się w zbiorach AGAD lub opis bibliograficzny katalogu w przypadku zbiorów zagranicznych lub pozawarszawskich).

Szczegółową analizę źródłozawczą map i planów poszczególnych miast odziedziczone od katalogu bogata bibliografia (z podziałem na źródła rękopiśmienne, źródła publikowane i katalogi oraz opracowania).

Katalog składa się ze szczegółowego opisu oraz pomniejszonej reprodukcji mapy. Opis obejmuje takie informacje, jak: tytuł mapy, autor, skala, orientacja, technika wykonania, wymiary w centymetrach, język opisu, zasięg terytorialny, hydrografia z wyszczególnionymi rzekami, opis sieci komunikacyjnej, zagospodarowanie terenu, podziały własnościowe, zabudowa, legenda oraz lokalizacja z sygnaturą. Całość zamyka indeks autorów map i planów, gdzie oprócz nazwiska podano stanowisko lub funkcję danej osoby.

Na szczególną uwagę zasługuje profesjonalizm, z jakim wykonano omawiane studium źródłozawcze. Syntetycznie przybliżono w nim informacje niezbędne do dokładnej analizy poszczególnych źródeł kartograficznych. Bez wdawania się w zbędne szczegóły podana została podstawowa literatura, do której czytelnik może sięgnąć w poszukiwaniu bardziej wnikliwych opracowań. Warto zwró-

cić uwagę na analizy treści poszczególnych map opisanych w katalogu. Wartość opracowania źródłowego podnosi bardzo wysoka jakość reprodukowanych planów, które same w sobie są interesującym źródłem do wykorzystania w badaniach regionalnych. Poza tym w głównej mierze omawia ono unikatowe mapy rękopiśmienne.

Szkoda jednak, że autorzy w bibliografii i przypisach nie uwzględnili interesujących i powszechnie dostępnych artykułów autorstwa dr. Henryka Bartoszewicza zamieszczanych na łamach GEODETY, a ściślej nawiązujących do omawianej tematyki (zob. *Pruski porządek. Najstarsze wielkoskalowe mapy miast ziemi dobrzyńskiej*, GEODETA 1/2006, *Rewiry żydowskie*, GEODETA 8/2006). Były one zapewne fragmentarycznymi wynikami badań, jakie prowadzili autorzy nad opracowaniem omawianej publikacji.

„Kartografia miast Mazowsza i ziemi dobrzyńskiej” Bartoszewicz może stać się przyczynkiem do opracowań następnych krain geograficzno-historycznych Polski. Może tym razem kolej przyjdzie na Kujawy, graniczące z Mazowszem i ziemią dobrzyńską?

• **Agnieszka Bartoszewicz, Henryk Bartoszewicz**, *Kartografia miast Mazowsza i ziemi dobrzyńskiej do końca XIX wieku*, wyd. Wyższa Szkoła Humanistyczna im. A. Gieysztora w Pułtusku, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa-Pułtusk 2006, 276 s., 49 il.
Dr hab. Agnieszka Bartoszewicz jest adiunktem w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii i Metodologii Instytutu Historii UW.
Dr Henryk Bartoszewicz jest długoletnim opiekunem zbiorów kartograficznych Archiwum Głównego Akt Dawnych (zob. <http://www.agad.archiwa.gov.pl/about/kartografia.html>)

LITERATURA

GEOINFORMATICA POLONICA Polska Akademia Umiejętności opublikowała 8. zeszyt prac Komisji Geoinformatyki „Geoinformatica Polonica”. W czasopiśmie znajdziemy siedem artykułów. Wojciech Drzewiecki przedstawia zastosowanie GIS i danych teledetekcyjnych do oceny środowiskowych uwarunkowań sposobu użytkowania terenu. Tomisław Gołębiowski opisuje numeryczne modelowanie pola georadarowego. Natomiast wykorzystaniu tomografii fal refragowanych poświęcony jest artykuł, którego autorami są Zbigniew Kasina oraz Nasar El Zawam. Andrzej Leśniak i Grzegorz Pszczoła przedstawili algorytmy genetyczne w rozwiązywaniu zagadnień w geofizyce, a Marian Noga program Pionier, którego celem jest zbudowanie infrastruktury informatycznej nauki w Polsce. Integrację danych teledetekcyjnych z różnymi sensorami przedstawił Tomasz Pirowski. Natomiast przykład zastosowania programu QUAL2E opisał Włodzimierz Wójcik.

PJW